

NENECHALI SA ZLOMIŤ

SOŇA
GYARFAŠOVÁ

Príbehy
politických väzňov
a prenasledovaných
komunistickým
režimom

Nenechali sa zlomit

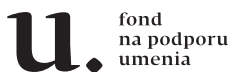
NENECHALI SA ZLOMIT^Ů

Príbehy
politických väzňov
a prenasledovaných
komunistickým
režimom

SOŇA GYARFAŠOVÁ

IKAR

Z verejných zdrojov podporil
Fond na podporu umenia

Text © 2024 by Soňa Gyarfašová
Foreword © 2024 by Milan Čupka, Katarína Acél Gáliková, Anton Srholec
Photo © 2024 by Katarína Acél Gáliková, Tomáš Bouška,
Milan Čupka, Soňa Gyarfašová, Peter Sandtner
Design © 2024 by Peter Nosál
Slovak edition © 2024 by IKAR, a.s.

ISBN 978-80-551-9876-7

Venované všetkým,
ktorým sa táto krajina nikdy nepoďakovala
za ich osobnú statočnosť.

Obsah		4 O kniežati, ktoré prinieslo prvé moderné semaforey Príbeh Juraja Radziwilla-Anoškina	105
Predslov	9	5 Od zlata k uránu Príbeh Augustína Bubníka	131
PodĎakovanie	13	6 Z prvorepublikovej kaviarne priamo do odboja Príbeh Živodara Tvarožka	155
O tých, ktorí sa nenechali zlomiť	17	7 Od Goliana a Viesta na jáchymovskú táborovú univerzitu Príbeh Branislava Tvarožka	187
1 O láske silnejšej než smrť Príbeh Jána a Oľgy Zemanovcov	21	8 Povolal ma ráno i večer – kňazom po šesťdesiatich piatich rokoch Príbeh Mariána Kolníka	221
2 K protinožcom cestoval takmer štyridsať rokov – cez uránové bane Príbeh Jána Rückschlossa	59	9 Proti nacistom bojoval šesť rokov, s komunistickým režimom štyri desaťročia Príbeh Milana Píku	235
3 Uletel Tisovi, odplával Stalinovi, aby bojoval proti Hitlerovi Príbeh Imricha Gablecha			

10	Muž, ktorý priviedol k divadlu Milana Lasicu Príbeh Ernesta Šmálika	257	17	Z jáchymovských baní ušli vďaka Pytagorovej vete Príbeh Antona Tomíka	411
11	Za Slobodné Československo strávil šestnásť rokov za mrežami Príbeh Dobroslava Pustaja	275	18	Proti režimu silou slova? Príbeh Františka Šedivého	437
12	Z nebeských výšin do podzemných hlbín Príbeh Antona Droppu	309	19	V spojení so Západom bojoval proti obom totalitám Príbeh Jaroslava Faboka	465
13	Pohľad z oboch strán mreží Príbeh Jaroslava Žiláka	331	20	O storočnom skautovi, ktorý veril na zázraky Príbeh Eduarda Mareka	503
14	Posledné riadky v denníku z gúlažu Príbeh Jozefa a Márie Tóthovcov	347	21	Hranice, na ktorých možno zhorieť Príbeh Antona Srhoľca	533
15	Všetky cesty za slobodou. Príbeh Štefana Ružoviča	369		Použitá literatúra	561
16	Namiesto vysokej školy čierne výložky a ich tieň Príbeh Ladislava Lamperta	393			

Autorka vkladá do pamäti národa jedinečnú zbierku príbehov z nedávnej minulosti, ktoré sú písané životom, pravdivé, až to bolí. S mimoriadnym citom pre utrpenie iných, roky po páde komunistického režimu, keď umlčané a utýrané obeť upadajú do zabudnutia, keď vymierajú poslední priami účastníci teroru. Násilia a nespravodlivosť, keď protagonisti režimu pozametali stopy, akoby paberkovala, zberala klásky obetí, hrdinstva a spomienky na ľudí, ktorí pred nami žili a poctivo platili vysokú daň za svoj sen o spravodlivom svete.

Pre súčasnú situáciu, ktorú prežívame v Európe ako krízu rastu, pri nespokojnosti z konzumu len materiálnych hodnôt, pri strachu zo stáleho ohrozenia, z neistoty a ekologických katastrof nám autorka rozhovorov ponúka skutočných, ešte žijúcich svedkov inej filozofie, starej životnej múdrosti, ktorá u nás bola nasilu pošliapaná. Tieto živé príklady svedčia o tom, že ešte len nedávno, historicky by sme mohli povedať včera, v minulom storočí väčšina ľudí žila skromne, pomáhali si, spolupracovali, a keď sa mali radi, prežili zmysluplne aj svoje neľahké údely.

Ako je možné, že aj u nás na Slovensku Hitlerov a Stalinov zločinecký režim našli toľko prívržencov, ktorí pod ich zástavami páchali toľko zla? Kto zasial a širil túto burinu, ktorá nám otráвила dušu? Hrdinovia týchto príbehov sú terapeutickí. Na tichý smútok a nepokoj, ktorý naplní srdce človeka aj spoločnosti po nadmernom ponore, dôraze a konzume materiálnych hodnôt, ponúka táto kniha galériu osôb, príbehy ľudí, ktorí si zachovali charakter. Nedali si zobrať to hlavné, čo človeka robí Človekom. Za tieto hlboko ľudské postoje, názory, zásady obetovali svoj majetok, slobodu a mnohí aj život.

Anton Srholec, august 2015 — v čase, keď začala vznikať táto kniha

Sú nenápadní, pokorní, navonok krehkí, no vnútri pevní a morálne rovní. Je to skupina politických väzňov z 50. rokov, ktorých som mala tú česť stretnúť, počúvať a portrétovať. Pri spoznávaní ich neuveriteľných životných príbehov som mala zimomriavky. Soňa Gyarfašová vynaložila nesmierne úsilie na to, aby tieto príbehy nám všetkým zachovala a zhmotnila, a som jej za to vďačná.

Pozrite sa do tváre týmto osobnostiam a povzbudzujem vás k tomu, aby ste sa začítali do ich príbehov. Ich spoločným menovateľom je sila, ktorú v sebe napriek všetkému našli a ktorá im pomohla prežiť po návrate z väzenia. Príbehy politických väzňov z 50. rokov a prenasledovaných komunistickým režimom môžu byť aj dnes inšpiráciou. Nájdime vďaka nim silu vytrvať vo svojom boji za hodnoty slobody a demokracie, ktorým verili už títo vzácní muži a s nimi aj ich manželky a rodiny.

Žiaľ, o viacerých hrdinoch tejto knihy už dnes musím hovoriť v minulom čase. Tieto osobnosti nám odchádzajú potichu a bez dostatočnej pozornosti, ktorú si pamiatka ich života zaslúži.

Katarína Acél Gáliková, fotografka, žiačka Tibora Huszára, ktorá portrétovala politických väzňov

Práca na reportáži o politických väzňoch komunistického režimu bola jedným z mojich najsilnejších novinárskych zážitkov. Keď som sa vydával so skupinou bývalých „muklov“ a ich rodinných príslušníkov na spomienkové stretnutie do jáchymovskej oblasti, očakával som oficiálne prejavy, formálnu akciu - veď od veľkej amnestie v roku 1960 vtedy uplynulo už polstoročie. Napokon som zistil, že ani taký dlhý čas nestačil na zahojenie rán, že trauma zo strašnej neprávosti sa vlečie generáciami ďalej. Na tejto ceste som však spoznal bývalých politických väzňov aj ako silné osobnosti, často so skvelým humorm. Som rád, že táto kniha zachytáva nielen ich utrpenie, ale aj silu a človečinu.

Milan Čupka, novinár a spisovateľ, spoločne s autorkou sa v roku 2010 vydali s niekdajšími politickými väzňami po prvýkrát na cestu do Jáchymova

Pod'akovanie

Spoločné veľké ďakujem patrí protagonistom tejto knihy, politickým väzňom a ľuďom, ktorých sa dotkli ťažké päťdesiate roky, za to, že nám najskôr pri príprave našich rozhlasových relácií, televíznych dokumentov či článkov s dôverou dovolili nazrieť do svojho súkromia a našli v sebe silu vrátiť sa aj k najťažším kapitolám svojho života.

A ďakujem ich rodinám, manželkám, deťom, vnúčatám a blízkym, ktorí nám veľmi pomohli doplniť príbehy svojimi spomienkami aj vzácnymi materiálmi z rodinných archívov.

Pod'akovanie patrí aj viacerým ľuďom, bez ktorých pomoci by táto knižka nemohla nikdy vzniknúť. Za krásne portréty ďakujem fotografke Katke Acél Gálikovej, ktorá s citom zachytila tváre našich hlavných hrdinov a s ktorou sme spoločne pripravovali výstavu Nenechali sa zlomiť. Ďakujem novinárovi, „novodobému Gavrilovi Gryzlovovi“, Milanovi Čupkovi, s ktorým sme v roku 2010 absolvovali prvé cesty s politickými väzňami aj prvé reportáže o tejto téme a ktorý takisto zvečnil niekoľkých z nich.

Za ďalšie osobné fotografie, ktoré uvidíte v tejto knižke, ďakujem politológovi Tomášovi Bouškovi, predsedovi spolku Političtí vězni.cz, ktorý bol aj osobným priateľom mnohých z nich, a Petrovi Sandtnerovi z Konfederácie politických väzňov, vďaka ktorému som mnohých z týchto ľudí spoznala a s ktorým sme absolvovali nespočetné cesty do ich minulosti.

Za vzácné archívne fotografie k príbehom ďakujem pani riaditeľke Slezskeho zemského muzea v Opave Jane Horákovej, ktorá spravuje pozostalosť rodiny generálov Heliodora Píku a Milana Píku; Sandre Polovkovej, Jurajovi Rizmanovi a Martinovi Rodákovi z organizácie Post Bellum, ktorá neúnavne mapuje príbehy posledných pamätníkov dvoch totalít; pani Eve Greschovej a Monike Orvošovej

zo Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva a Michaele Tučkovej z Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, parašutistickej školy Impact v Kolíne a Jaroslavovi Ryznarovi z Banskej záchrannej služby Odolov.

Za archívne pramene k príbehom ďakujem predsedovi Správnej rady Ústavu pamäti národa Jergušovi Sivošovi; Světlane Ptáčnikovej, Jurajovi Kalinovi a Miroslavovi Urbánkovi z Archívu bezpečnostných zložiek v Prahe, riaditeľke Lenke Pavlíkovej a všetkým zamestnancom Štátneho archívu v Bratislave, riaditeľke Archívu Zboru väzenskej a justičnej stráže Andrei Solčanskej a Lenke Hofmanovej z Českej tlačovej agentúry.

Za cenné informácie a materiály k príbehom ďakujem historikovi Lubomírovi Morbacherovi z občianskeho združenia Living Memory, dokumentaristom Pavlovi Palečkovi, Janovi Plachému a Ludkovi Navarovi, s ktorými sme mali možnosť pri týchto témach úzko spolupracovať, historikom Miloslavovi Čaplovičovi a Petrovi Šumichrastovi z Vojenského historického ústavu, športovým novinárom Borisovi Vanyovi a Milanovi Čupkovi staršiemu, filmovej režisérke Kristíne Vlachovej, historikovi Petrovi Švandovi a letcovi Petrovi Matejčíkovi zo Slovenského leteckého zväzu generála Milana Rastislava Štefánika a vynikajúcemu publicistovi Milanovi Herčutovi, ktorý rekonštruje osudy zabudnutých československých letcov.

Ďakujem pani Erike Mačákovej z Klubu dr. Milady Horákovéj, letcovi Františkovi Žitnému, ktorý bol osobným priateľom generála Imricha Gablecha, riaditeľovi Ústavu vied o zemi Jánovi Madarásovi, Vladimírovi Dvořáčkovi z Národnej banky Slovenska, Petrovi Bzdúchovi, Jelke Juričkovej a Jánovi Reptovi z občianskeho združenia Osobnosti pod Bradlom.

Ďakujem riaditeľovi Historického ústavu Slovenskej akadémie vied Slavomírovi Michálkovi, ktorý ako historik zmapoval viaceré biele miesta v osudoch demokratov 20. storočia a ktorého výborné knihy mi boli vždy inšpiráciou.

Chcem sa poďakovať politickému väžňovi Bedřichovi Jonášovi, s ktorým sme sa roky stretávali na podujatiach politických väzňov a ktorý mi roky posielal knihy s touto témou – často také, ktoré vyšli len v súkromnom náklade autorov. Ďakujem aj spisovateľovi a niekdajšiemu politickému väžňovi Rudolfovi Dobiášovi, ktorý roky zaznamenával príbehy svojich spolupútnikov a s ktorým sme hovorili o príbehoch v literárnej podobe. Zostali ešte mnohé silné

osudy ľudí, ktorých som osobne poznala a ktoré čakajú na spracovanie v budúcnosti.

Ďakujem aj kolegovi Pavlovi Prelovskému zo Slovenského rozhlasu a kolegom Martinovi Kozmonovi, Igorovi Rešovskému a Andrejovi Leviusovi zo Slovenskej televízie, s ktorými sme mnohé osudy našich protagonistov spracovali najskôr v rozhlasovej alebo televíznej podobe.

Ďakujem všetkým, vďaka ktorým sa aj myšlienka na ich zachytenie v knihe zhmotnila do reality: Fondu na podporu umenia, ktorý podporil jej tvorbu, aj vydavateľstvu IKAR, ktoré sa knihu rozhodlo vydať. Vďaka Nataši Holinovej, Denise Gura Doričovej, Barbore Kráľovej, Andrei Vargovčikovej, za odborné konzultácie historikovi Filipovi Pavčíkovi a za výtvarné stvárnenie Petrovi Nosáľovi.

Ďakujem Tomášovi Mrvovi, ktorý bol prvým čitateľom aj kritikom rukopisu knihy.

Za rady pri príprave knihy a podporu by som sa chcela poďakovať aj ďalším, s ktorými nás spája záujem o históriu a spravodlivosť: Attilovi Éršekovi, Andrejovi Bánovi, Petrovi Gettingovi, Štefanovi Chrappovi, Petrovi Grznárovi, Marekovi Vagovičovi, Nadi Evansonovej, Veronike Homolovej Tóthovej, s ktorou máme spoločných srdcových hrdinov, Petrovi Juščákovi, Madeline Vadkerty, Petrovi Janovičkovi, priateľom z Charty 77 Kyre Matuščík, Miroslavovi Lehkému, Tiborovi Novotkovi, Mariánovi Zajíčkovi, Martinovi Beckovi Matuščíkovi, Vladovi Komárovi; Jarovi Valentovi, Veronike Šmídovej, Jurajovi Červenkov, Stanke Luppovej, Andrejovi Čiernemu, Martinovi Harajovi, Mirovi Keprtovi, Karolíne Ambrovej, Martine Angstovej, Pavlovi Kovárikovi, Miškovi Hercegov a Richardovi Čudovi. Ďakujem svojim priateľom, blízkym a rodine, najmä svojej mame, že ma vždy a za každých okolností podporovala v novinárskej práci. Aj vďaka tomu som mala možnosť spoznať ľudí, o ktorých hovorí táto kniha.

Všetko sa začalo, keď som prvýkrát prišla za Antonom Srhoľcom do jeho ubytovne pre ľudí bez domova. „Sonička, títo ľudia sú jedna moja rodina, tou druhou sú politickí väzni, pekní ľudia. V marci máme jednu slávnosť, príď medzi nás,“ povedal mi ako novinárskej elévke koncom roka 2009.

Práve vtedy Konfederácia politických väzňov oslavovala dvadsiate výročie založenia. V Bratislave sa stretávali spoločne poslední mukli z celého Československa. Strávila som tam s nimi niekoľko hodín a tie pocity vo mne doznievali ešte dlhý čas.

Zakrátko som absolvovala s autobusom plným politických väzňov cestu do Jáchymova. Prešli sme pozostatky niekdajších komunistických táborov a videli aj obávanú Vežu smrti. Odvtedy som sa tam s nimi ako novinárka vracala pravidelne. Pri dvadsiatom piatom výročí Nežnej revolúcie sme sa tam vybrali aj s Jurajom Radziwillom-Anoškinom a jeho rodinou. S politickým väzňom Antonom Tomíkom sme šesťdesiat rokov po jeho úteku z tábora Nikolaj hľadali tunel, ktorý si so spoluväzňami vykopali. So Štefanom Ružovičom sme sa vracali do zabudnutého tábora v Rtyni v Podkrkonoší.

S Konfederáciou politických väzňov som roky navštevovala niekdajšie komunistické väzenia po celej republike — v Leopoldove, Ilave, na Pankráci, v Plzni-Boroch či v Želiezovciach.

Najmä som však mala možnosť ako novinárka spoznať mnohých z týchto ľudí celkom zblízka.

Mne samej stretnutia s nimi priniesli do života na dlhé roky nielen tému, ktorá sa pre mňa stala srdcovou, ale aj dlhoročné priateľstvá, ktoré dávali aj môjmu životu nový rozmer.

A tak dnes držíte v ruke knihu, ktorá hovorí o osudoch politických väzňov z päťdesiatych rokov dvadsiateho storočia a o ľuďoch

prenasledovaných komunistickým režimom. Prežili najmenejšie obdobie z jeho éry a celých štyridsať rokov totality. Napriek tomu, že práve títo ľudia sa vo veľkej miere zaslúžili o dnešnú slobodu a demokraciu, v slobodnej dobe sa na nich často zabúdalo.

Hoci práve oni mali čo povedať.

Keď som ich kedysi spoznala, v prvej chvíli sa ma na tom celom dotkla tá nespravodlivosť. Ako im režim zasiahol do životov, čo všetko si vytrpeli. Generálovi Milanovi Píkovi popravili otca, Jánovi Zemanovi priateľov z odboja a ukradli mu roky strávené s jeho láskou, Dobroslav Pustaj si za svoj sen o slobodnom Československu odsedel šesťnásť rokov.

Ich príbehy sú odpoveďou všetkým, ktorí si nevšimli 17. november 1989. Práve tieto príbehy hovoria, na čom je založená naša sloboda, že to nie je len abstraktný pojem.

Sú odpoveďou aj všetkým, ktorí sa dnes obracajú k Moskve. Hovoria o tom, ako to už raz dopadlo a ako krátko potom vyzerala demontáž právneho štátu.

Ľudia ako Jozef Tóth mohli prežiť sovietsky systém na vlastnej koži ešte pred jeho nástupom v Československu a dnes o tom vypovedá aj jeho unikátny denník z gulagu.

A keď už vo februári 1948 nastupoval k moci režim, ktorého predobraz videli niektorí v Sovietskom zväze, vyvolalo to odpor v značnej časti spoločnosti, pretože z čias prvej Československej republiky vedeli, čo je sloboda. A našli sa ľudia, ktorí sa nebáli proti nespravodlivosti a krivde aj vystúpiť.

Komunistický režim sa v päťdesiatych rokoch minulého storočia tvrdo dotkol prvorepublikových demokratov, ako bola rodina Tvarožkovicov, povstalcov či väzňov nacistických táborov ako Ernest Šmálik, odbojár zo západu ako generál Imrich Gablech, ale aj z východu, ako zmapoval jeden z nich, Anton Droppa.

Alebo jednoducho udreli na tých, ktorí len trochu vyčnievali, ako bola rodina Jaroslava Žiláka.

Dodnes na Slovensku vieme veľmi málo o demokratickom protikomunistickom odboji a o tom, ako režim zasiahol proti tým, ktorí bojovali už proti nacistickej totalite a chceli vystúpiť aj proti tej komunistickej. Nepoznáme ani ich mená.

V päťdesiatych rokoch skončila v uránových baniach aj československá hokejová reprezentácia, ktorá doniesla domov tie najvzácnejšie kovy. Úradujúcich majstrov sveta poslali komunisti do Jáchymova

ťažiť uránovú rudu. Ďalšiu zlatú medailu získalo Československo až po vyše dvadsiatich rokoch.

Kde by sme dnes boli, keby sme neboli stratili všetky tieto šance, príležitosti, ľudský potenciál? A namiesto väznenia a prenasledovania by mali títo ľudia možnosť urobiť niečo pre spoločnosť, využiť svoj talent a nadanie?

Po štyridsiatich rokoch totality sme krajina stratených elit.

Po páde režimu sme navyše za tým všetkým urobili hrubú čiaru. Za komunistické zločiny nebol na Slovensku nikto potrestaný, nikto za to neniesol zodpovednosť.

Lenže nepotrestané zlo zostáva zlom. A nespravodlivosť zostala prítomná aj po páde režimu.

Keď som sa stretla s príbehmi týchto ľudí, pýtala som sa sama seba, čo sme pre nich ako moderná, demokratická spoločnosť dokázali urobiť.

Ako som ich však viac spoznávala, začala som chápať čosi iné. Nestáli o prvoplánové uznanie ani ocenenie. A pochopila som aj, čo znamená pojem vnútorná sloboda.

V tejto knihe sme ich osudy zrekonštruovali z našich spoločných rozhovorov, ktoré sa postupne prehĺbovali, ale aj z toho, čo často povedané nebolo — z vyšetrovacích, súdnych či väzenských spisov a kníh, ktoré sa dotýkajú ich príbehov. No miesto v nej majú aj osobné spomienky na to, ako som ich zažila.

Chcela by som ich zachytiť, akí boli.

Na ich príbehy sa dá pozeráť ako na pošliapané talenty, stratené príležitosti alebo na zničené životy. To by však bolo veľmi zjednodušené. Dá sa na ne pozeráť aj inak. Je v nich odvaha, tvrdohlavosť a ideály.

Je v nich život sám — s jeho túžbami, sklamaniami aj s nepredvídateľnosťou.

„Veci, ktoré sa zdali z krátkodobého hľadiska zlé, sa z toho dlhodobého ukázali ako zárodok dobrého,“ hovoril Jaroslav Fabok, ktorý si ako bojovník proti obom totalitám odsedel v komunistických väzeniach šesťnásť rokov.

Naša kniha nehovorí len o tom, čo kedysi museli títo ľudia prežiť, ale aj o tom, ako sa s tým dokázali vyrovnáť. Hoci sa ich život otočil o stoosemdesiat stupňov a nemali možnosť žiť ho tak, ako si kedysi vysnívali, dokázali so všetkými prekážkami zabojsovať. A ešte z neho niečo vytvoriť, ťažké a bolestné premeniť na niečo dobré a vzácne.

Ich príbehy tak môžu byť dnes pre nás nádejou, že človek dokáže prekonať aj najťažšie životné skúšky.

Príbeh Jána a Olgy Zemanovcov

Do odboja proti komunistickému režimu sa zapojili ako mladí idealisti. Režim za to vymeral Olge štrnásť rokov, Jánovi komunisti prisúdili povraz. Trištvrte roka čakal Ján Zeman na výkon trestu smrti, na vlastnú popravu. Napriek všetkému však veril, že sa s manželkou ešte stretnú.

Desaťročia žil Ján Zeman sám, v tichu svojho myjavského bytu plného spomienok. Iba výnimočne prelomil mlčanie. Komunisti ho kedysi poslali na smrť, no nakoniec sa dožil takmer storočnice.

„Prečo o tom celom vôbec ešte hovoríš?“ spýtal sa ma, keď som ho prvýkrát oslovila. Trvalo roky, kým mi Ján Zeman, človek s prenikavými modrými očami, po častiach rozpovedal svoj životný príbeh.

Aj to len preto, lebo kedysi stretol mnohých ľudí, ktorí sa slobody nedožili. A chcel, aby ich príbehy žili ďalej.

Spočiatku sme diskutovali najmä o súčasnosti. Stále sledoval politické a spoločenské dianie a pravidelne čítal správy na svojom tablete. O to, ako sa vyvíja naša spoločnosť, sa živo zaujímal aj desaťročia po Nežnej revolúcii. Každý, kto ho poznal, vedel, že bol a celý život aj zostal idealistom, hoci z jeho ideálov sa splnilo iba torzo.

„Vlast vám to raz vráti,“ citoval neskôr s dojatím slová z listu, ktorý mu kedysi zmenil život. Napísal mu ho v roku 1949 major František Bogataj, niekdajší bojovník proti nacizmu a komunizmu. Prvýkrát ich čítal, keď mal dvadsaťpäť rokov, a vracal sa k nim na prahu deväťdesiatych prvých narodenín, po vyše šesťdesiatich piatich rokoch.

V novembri 2014, pri štvrtstoročí od Nežnej revolúcie, si z rúk prezidenta Andreja Kisku prebral medzi vybranými bojovníkmi za slobodu najvyššie štátne vyznamenanie.

Svoje prvé vysoké vyznamenanie získal ešte pred nástupom komunistov, v roku 1947, za obnovu vojnou zničeného priemyslu.

V jeho rodine bola vždy prítomná láska k technike, ktorú zdedil aj on. Doma mal hodiny ešte po svojom „dedáčkovi“ narodenom na začiatku 19. storočia, ktoré stále fungovali. A krátko pred svojou stovkou ešte šoféroval.

„Toto bolo prvé auto na Myjave,“ ukazoval nám s radosťou fotografiu z rodinného archívu približne z roku 1920. Vznikla tri roky pred jeho narodením. V jeho rodine mali dokonca zaregistrovaných niekoľko patentov. Z krásnych, no tvrdých kopaníc sa často cestovalo za prácou do sveta. Takto cestovala do „nového sveta“ aj Jánova stará mama a všetky jej štyri deti. Medzi nimi aj Jánov otec, ktorý odišiel hľadať šťastie do Ameriky — a vymyslel tu aj vlastný vynález — rebrík, ktorý sa dá poskladať do kufrika a mal uľahčovať život robotníkom, ktorí pracovali pri stavbe výškových budov a mrakodrapov. Aj tento vynález mal Ján Zeman zachytený na jednej z archívnych fotografií, ktorú mu poslal otec spoza oceána.

Sám svoje technické znalosti a zručnosti realizoval v komunistických krimináloch.

„Do tretej ráno som teraz čítal knihu o konštruktéroch raketového veku,“ hovoril mi, keď sme sa stretli. Zaujal ho najmä príbeh slávneho konštruktéra Sergeja Korolova, ktorý počas stalinských čistiek skončil v sovietskom gulagu. No ako politický väzeň sa stal jednou z vedúcich osobností vesmírneho výskumu.

Pripomenulo mu to československé väzenie v Opave, ktoré väzni nazývali Basoprojekt. Režim tam zhromaždil všetkých konštruktérov a technikov a dnes sa o ňom už takmer nevie.

Občas vzal do rúk starý album a začal listovať.

Na jednej snímke je Olga v typickom kopaničiarskom kroji. Fotografia z rodinného albumu sa ocitla aj na propagačných materiáloch, ktoré mali prezentovať Československo vo svete. „Paradox je, že vtedy už sedela vo väzení ako nepriateľka štátu,“ hovoril.

Fotoaparát bol v časoch ich mladosti ešte stále malý zázrak. A Jána fotografovanie chytilo. Do jeho čara zasvätil aj manželku Olinku, s ktorou si navzájom robili umelecké portréty. Dvadsaťroční mladí ľudia, hlava plná ideálov.

Ten starý album pripomínal Jánovi ich najkrajšie časy. Bolo to jediné, čo po nich zostalo.

Keď manželov Jána a Olgu Zemanovcov zatkla v roku 1949 Štátna bezpečnosť, zhabali aj ich album s fotografiami. Neskôr ho našiel na smetisku človek, ktorý mladý pár poznal z videnia. Prišiel za Oľginými rodičmi a ponúkol sa, že im ho predá. A tak sa

Stránka starého albumu

Ján Zeman v detstve

Olga Zemanová v myjavskom kroji na propagačnom plagáte v čase, keď už bola vo väzení

čiernobiele portréty, ktoré pripomínali zopár ich šťastných chvíľ, nakoniec zachránili.

V tom čase však už boli obaja vo vyšetrovacej väzbe. V auguste 1949 mal Ján dvadsaťpäť rokov, Oľga dvadsaťjeden. Manželmi boli iba dva roky.

Ján, ktorého pri výsluchoch vyšetrovateľa bili, myslel iba na to, čo prežíva jeho manželka. Keď mu bolo najhoršie, predstavoval si, ako sa opäť stretnú.

Spoznali sa v ich rodnej Myjave ešte ako deti. No akoby to bolo odjakživa. Ján Zeman sa narodil 20. decembra 1923, Oľga Sandanusová 12. decembra 1927. Vyrastali vedľa seba a čoskoro sa stala pre Jána jedným z najbližších ľudí. V živote ich vtedy nemal veľa. Mama mu zomrela, keď mal dva roky, ako šesťročný zomrel aj jeho brat Paľko. Otec odišiel z chudobného kopaničiarskeho kraja za zárobkom do Ameriky, no nakoniec za oceánom zostal.

A tak Jána vychovávali starí rodičia. Vzdelaní evanjelici, ktorí mali v úcte Štefánika, Masaryka a demokraciu prvej Československej republiky.

V jeho postojoch ho ovplyvnili aj neskôr. Už počas druhej svetovej vojny bola na Myjave silná odbojová tradícia, povstalcami a partizánom pomáhali mnohé rodiny vrátane tej jeho.

Krátke časy spoločného šťastia

Po otcovi, ktorý bol amatérskym vynálezcom a mal niekoľko patentov, zdedil Ján cit pre všetko technické. Krátko po druhej svetovej vojne sa zamestnal v konštrukčnom oddelení myjavskej fabriky Tauš. V tom čase bolo potrebné opraviť veľa zničených domov a armatúry, ktoré sa v továrni začali vyrábať, boli žiadaným artiklom. Svoje výrobky dodávali aj ďalej — do americkej okupačnej zóny Nemecka, Izraela či dokonca do Južnej Ameriky. Fabrika sa vtedy vypracovala na špičku nielen v Československu, ale získala si meno a kredit aj v zahraničí.

Vtedy prišlo aj prvé veľké ocenenie pre nadaného a talentovaného konštruktéra — ako jeden z mála technikov získal za svoju prácu a zlepšovacie návrhy aj vysoké štátne vyznamenanie za pracovnú obetavosť — za obnovu vojnou zničeného priemyslu. Zo Slovenska vtedy boli vyznamenaní iba traja — známy metalurg inžinier Chvojka, riaditeľ Považských strojární a Ján Zeman.

Ján a Oľga v mladosti

„Slávnosť bola v Prahe v Obecnom dome za účasti celej vlády a to viete, pre mňa ako dvadsaťštyriročného chlapca z malého mestečka to bola veľká udalosť,“ hovoril.

Talentovaného Jána čoskoro vymenoval riaditeľ za vedúceho celého konštrukčného oddelenia. Tam mohol so svojimi spolupracovníkmi tvoriť a vymýšľať nové postupy a zlepšenia.

Vtedy sa písal rok 1947. Tento rok bol preňho prelomový ešte aj v niečom inom.

S Olinkou sa ich detské kamarátstvo medzičasom zmenilo na hlbšie puto a mladý Ján ju požiadal o ruku. „Svadbu sme mali v krásny májový deň. Sobášil nás známy evanjelický kazateľ, pán farár Cibulka, boli sme tam len my a dvaja svedkovia,“ spomínal.

Prežívali najkrajšie obdobie.

Otec, ktorý sa uchytil v Spojených štátoch, volal v tom čase syna za oceán. „Môžeš tu študovať ďalej, ja ti to všetko zaplatím a budem ťa podporovať,“ písal mu v liste.

„Jano, to je všetko pekné. Ale práve teraz treba, aby tu ľudia, ktorí majú vzťah k tejto krajine, zostali, aby neutekali,“ hovoril mu riaditeľ ich fabriky, keď sa o tom spolu radili. Len ho utvrdil v tom, čo si Ján myslel.

„Cítil som to rovnako. Otcovi som sa poďakoval, ale povedal som mu, že svoju budúcnosť vidím tu. A tak som zostal,“ pousmial sa.

Lenže čoskoro prišiel Víťazný február, keď si komunisti uzurpovali moc v celom Československu. Odborníkov vo fabrike vystriedali osvedčené stranické kádre. „Prišla tam dokonca osoba, ktorá mala nápady, ako rozpustiť pamätník na Bradle kyselinou,“ spomínal na úroveň ľudí, s ktorými sa začali stretávať.

Čo však vyznievalo ešte oveľa horšie, namiesto výroby armatúr sa v továrni podobne ako počas vojny rozbehla zbrojná výroba. Ani na všetko ostatné, čo sa dialo, na začiatky prenasledovania ľudí, ktorí sa novej moci nepáčili, sa im nepozeralo dobre. Bolo to obdobie, keď mnohí verili, že je možné zvrátiť aj druhú, komunistickú totalitu. Ani Ján s Oľgou ako presvedčení demokrati neboli výnimkou. Mysleli si, že to nemôže mať dlhé trvanie.

Krátko po vojne
prežívali mladí
manželia
najkrajšie časy

Aj po zmenách, ktoré prišli, mal Ján ako vedúci konštrukčného oddelenia prístup ku všetkým dokumentom. A to bol aj dôvod návštevy, ktorá k nim jedného dňa zavítala. Nikto nemohol tušiť, ako im zmení život.

Spoločne v odboji

Keď im 15. marca 1949 zazvonil pri dverách tajomný neznámy, otvorila mu práve Oľga.

„Dobrý deň, býva tu konštruktér menom Ján Zeman?“ spýtal sa.

„Áno, je to môj manžel,“ odvetila.

„Nie sú v tomto dome ešte iní Zemanovci okrem vás, však?“ pousmial sa neznámy muž.

„Nie, my sme jediní,“ odpovedala prekvapená mladá žena, ktorej sa neznámy zatiaľ nepredstavil.

„Tak potom asi poznáte Nikolaja Pátka,“ vyzvedal neznámy.

„Áno, je to manžel mojej sesternice.“

Bolo krátko po obede. Ján bol vtedy ešte v práci. „Mohli by ste manžela zavolať domov skôr?“ pýtal sa neznámy ďalej. „Potrebujem s ním súrne hovoriť. Ide o vážnu vec a nemôžem sa tu príliš zdržiavať. Nemám veľa času,“ ospravedlňoval sa.

Keď sa Ján vrátil, manželka ich nechala v kuchyni osamote.

Neznámy sa nezrozumiteľne predstavil a namiesto akýchkoľvek slov mu podal malú obálku s vizitkou Nikolaja Pátka. Na druhej strane bolo malým úhľadným písmom napísaných niekoľko viet. „Milý Jano, srdečne ťa pozdravujem, pokiaľ môžeš, vychádzaj tomuto odovzdávateľovi vizitky v ústrety. Spomínam na vianočné sviatky, keď sme spolu popíjali čiernu kávu a slivovicu. Nikolaj,“ čítal Ján odkaz od vzdialeného príbuzného. Spomenul si, ako ich navštívil počas sviatkov a diskutovali aj o novom režime, ktorý v Československu nastúpil k moci. Obaja sa na komunistov, ktorí si uzurpovali moc v štáte, pozerali cez prsty.

„Čo odo mňa potrebujete?“ spýtal sa Ján neznámeho.

„Nikolaj Pátek nám povedal, že práve vo vás nájdeme oporu,“ povedal neznámy.

Keď podľa Jánovej reakcie videl, že vizitka je mu známa, neznámy hosť podal Jánovi ešte jednu, väčšiu obálku. List bol napísaný v češtine a na stroji.

S prosbou o pomoc oslovil Jána dôstojník František Bogataj

„Milý priateľ, obraciame sa na vás s dôverou,“ začínalo sa oslovenie a Ján sa okamžite zahĺbil do prvých riadkov. „Prepáčte nám, že zatiaľ sa vám priamo nepredstavujeme, ale prvýkrát to bude stačiť, keď vás uistíme, že pracujeme v záujme opravdu spravodlivej veci.“

V liste ho žiadali o informácie o ich fabrike, najmä o zbrojnej výrobe.

„Ak sa vo vašom závode vyrábajú súčiastky vojenského významu, oznámte nám to. Keď budete mať možnosť získať správu politického alebo hospodárskeho rázu, pričinite sa o to,“ naliehali v liste. Vysvetľovali mu spôsob, ako budú spolupracovať, aj systém šifrovania správ.

„K prvému nášmu styku používame kuriéra, ktorý je už spoľahlivý. V ďalšom styku s vami budeme používať tajných schránok, ktorú vyhladajte na niektorom mieste na ceste u patníkov, božích múk, na cintorínoch, pri pomníkoch význačných mužov v parkoch,“ čítal prekvapený ďalej. „V prípade, že budete mať nejaké otázky, pre koho pracujete, oznámime vám meno jedného z nás, ktorý bude pre vás zaistením, že pracujete v záujme dobrej veci,“ písalo sa v liste.

Vtedy sa prvýkrát dozvedel aj meno posla. Tajomný neznámy sa volal Štěpán Gavenda.

List obsahoval zároveň upozornenie, že keby sa stalo niečo ich spojke, ktorá list priniesla, bude za to ručiť svojím životom. „Vystrihame vás a zaprisahávame vás pred akoukoľvek ozbrojenou akciou. Na to ešte nie je príhodný čas!“ upozorňovali na konci.

Ján nevedel, čo si má o všetkom myslieť. Chvilku mlčal a nevieracky sa pozeral na prichádzajúceho.

„Neviem, či vám mám veriť,“ povedal mu úprimne o svojich pochybnostiach. Bol presvedčený, že je to chyták, ktorý naňho nastražili komunistickí tajní. Veď v tom čase sa už hovorilo o ľuďoch, ktorých nová moc zatkla, aj o tom, že komunisti si na ľudí sami fabrikujú obvinenia.

Otvorene to povedal aj kuriérovi Štěpánovi Gavendovi.

„Nie je sa čoho báť,“ povedal Jánovi. Z očí mu sršala priamosť a odhodlanie. Dodal, že ide o americkú vládnú spravodajskú službu. Neskôr sa od Gavendu dozvedel aj to, kto je pisateľom listu.

Bol to major František Bogataj. Jeden z československých dôstojníkov, ktorý zohral úlohu už v odboji proti nacizmu. Po rozbití Československa ušiel z Protektorátu, kde ho v neprítomnosti odsúdili na smrť, počas vojny sa vycvičil medzi výsadbákmi v Anglicku a stal sa veliteľom paraskupiny Carbon.

Ani po nástupe druhej totality nechcel čakať so založenými rukami. Ušiel za hranice, kde začal budovať svoju odbojovú skupinu proti komunistom. Spolupracoval pritom s ďalším odbojárom zo západného odboja Rudolfom Drbohlavom.

Lenže vo svojom boji potrebovali v Československu spojky, ktoré by im dodávali strategické informácie. Hľadať ich mal ďalší ich spolupracovník, Štěpán Gavenda, ktorý sa vrátil späť ako agent-chodec s falošnou identitou a začal budovať celú sieť.

Gavenda zdôraznil, že potrebujú Jánovu pomoc. No vie, že ide o veľa, a dáva mu čas, aby si všetko poriadne premyslel. Povedal, že sa vráti o štrnásť dní. Ak bude Ján súhlasiť, musia sa dohodnúť na mieste, kam bude ukladať tajné správy. Vybrať ho mal Ján. „O našom rozhovore nehovorte nikomu, ani svojej manželke,“ pripomínal mu pri odchode.

Túto inštrukciu však Ján nemohol dodržať.

„O čom ste spolu hovorili? A čo sa píše v liste?“ spýtala sa Oľga po odchode ich hosťa. Poznali sa dlhé roky a ona videla, že nie je vo svojej koži, že ho niečo rozrušilo. Videla by, že je neúprimný, a tak nemalo zmysel nič tajiť.

Až oveľa neskôr, pri vyšetrovaní, sa Ján zamýšľal, čo by sa stalo, keby jej o tom nebol povedal. No vtedy to nedokázal.

„Boli sme mladí manželia, mali sme krásne, harmonické manželstvo. To bolo založené na dôvere. Nemali sme pred sebou žiadne tajnosti,“ vysvetľoval po rokoch, prečo sa rozhodol povedať jej o rozhovore so Štěpánom Gavendom.

„Myslím, že je našou povinnosťou, aby sme sa k tejto odbojovej spolupráci zaviazali,“ povedala mu takmer bez rozmýšľania. Potvrdila to, čo si myslel aj on. Odboju treba pomôcť.

„Mladý človek koná z presvedčenia a nemyslí na dôsledky,“ hovoril Ján po rokoch, keď si pomyslel na začiatky ich činnosti proti režimu.

Koncom marca 1949 sa mladí manželia spolu vybrali na prechádzku za Myjavu a vyhládli si vhodné miesto, ktoré malo slúžiť ako mŕtva schránka na odovzdávanie správ. Bolo to blízko bieleho medzníka, len neďaleko od zastávky autobusov cestou k Olinkiným rodičom.

Spoločne sa tam vybrali aj 4. apríla 1949 so Štěpánom Gavendom. To ich už navštívil znova. Až oveľa neskôr sa Ján dozvedel, aký pohnutý osud mal Štěpán za sebou. Počas vojny ho väznili Nemci a neskôr bojoval proti nacistom v partizánskej skupine Kovařík v Bielych Karpatoch. Po nástupe komunistov pomáhal pri prechodoch prenasledovaným a nakoniec ušiel aj sám. V americkej okupačnej zóne Nemecka sa stal agentom-chodcom, ktorý bude prenášať správy v protikomunistickej skupine, ktorá bojuje opäť za obnovu demokracie v Československu.

Do mŕtvej schránky mal Ján ukladať dokumentáciu o zbrojnej výrobe, ktorú vyniesol z fabriky.

„Správy podpisujte krycím menom, ktoré je Zeus. Takto upravenú správu dajte do obálky, ktorú vnútri opatríte križikom. Obálku zalepte a prelepte priesvitnou páskou, pod ktorú umiestnite na niektorom mieste trocha práškoveho anilínu. Takto opatrenú obálku vložte v príhodnom čase do tajnej schránky,“ zneli inštrukcie v liste. Obálka so správami pre odboj sa mala vkladať ešte do fľaše. Keď ju zahrabali do zeme, mŕtvu schránku zapečatili veľkým, vyše dvojkilovým kameňom.

V obálke bol aj šifrovací kľúč. A detailne opísaný spôsob, ako správy šifrovať a odovzdávať.

„Neobávajte sa, šifrovací kľúč je taký dômyselný, že keby aj tieto správy našla Štátna bezpečnosť, na nič neprídu,“ hovoril Gavenda Jánovi. Správy mal písať na štvorčekový papier. Podľa šifrovacieho

klúča malo každé písmeno abecedy priradené svoje číslo. V liste bolo aj dôrazné upozornenie, aby sa naučil šifrovať spamäti a šifrovací kľúč zničil.

„K šifrovaniu správ používajte priložený šifrovací kľúč, ktorý prikľadáme aj s návodom. Je to práca veľmi zdĺhavá, ale ide o vašu bezpečnosť. Príkazy vám budú dodávané do tajnej schránky po päťnástom a poslednom v každom mesiaci. Svoje správy pre nás umiestnite do tajnej schránky, odkiaľ si ju naša spojka vyzdvihne a pre vás príkaz vloží. Týmto spôsobom sa vyhnete prezradeniu,“ písalo sa v liste.

So zložitým šifrovaním Jánovi neskôr pomáhala aj jeho manželka Oľga.

A tak sa mladí manželia ruka v ruke často prechádzali za mesto — po hradskej smerom do Krajného. Boli to takmer obyčajné romantické prechádzky.

Prvá Jánova správa opisovala celú fabriku, no sústredila sa na zbrojársku výrobu. V druhej správe už upresňoval presné počty zbrojárskeho súčiastok, ktoré plánuje továreň vyrobiť. No informoval aj o politickej situácii — vysokých kontingentoch, ktoré predpísali roľníkom z Myjavy a tí sa nemohli ani brániť. V ďalších posielal schému závodu a písal aj o milícii, ktorá ho stráži.

Štěpán Gavenda ich medzitým navštívil znova a hovoril mu, že pre ich vec treba získať ako spojky aj ďalších ľudí, ktorí vyznávajú rovnaké hodnoty.

Do svojej činnosti proti režimu tak zasvätil Ján ešte dvoch svojich priateľov, ktorí pracovali vo fabrike. Obaja mali s odbojom skúsenosti už z čias druhej svetovej vojny. Pavol Haruštiak pomáhal zachraňovať zostrelých amerických letcov, vďaka nemu vojnu prežilo osemnásť z nich. Na jej konci za to získal vyznamenanie od amerického generála Dwighta Eisenhowera. Druhý jeho kolega, Martin Kavický, pôsobil v Uhrovej partizánskej skupine. „Nie, nie je prečo váhať, spravodlivej veci treba pomôcť,“ povedali mu obaja.

V ďalších správach Ján podrobne referoval o muničnej výrobe aj o začiatku výroby nového typu striel.

Pokyny, aké informácie má pre odboj získavať, našiel Ján na rovnakom mieste, v mŕtvej schránke vždy v strede a na konci mesiaca.

Tajní spolupracovníci sa však nemali vôbec navzájom poznať. So Štěpánom Gavendom sa už nemali stretávať osobne, aby sa ich činnosť neprezradila. U mladých manželov sa však objavil ešte

niekoľkokrát. Prišiel sa porozprávať, na koláč či na šálku kávy. A oni ho vždy ochotne prijali.

Vtedy nevedeli, že tým porušuje všetky bezpečnostné opatrenia a smernice tejto protištátnej skupiny.

A keď jedného dňa opäť niekto zazvonil pri ich dverách, nebol to Štěpán Gavenda. Písal sa 3. august 1949, keď si po nich prišla vojenská kontrarozviedka.

Rozdelení režimom

„Bitka pri výsluchu na Štátnej bezpečnosti, to bolo v tých časoch niečo ako podanie ruky,“ spomínal neskôr Ján Zeman na osud, ktorý ich čakal.

Vyšetrovatelia vo vojenskej väznici bili väzňov obuškami po chodidlách a potom ich nútili, aby hodiny stáli na opuchnutých a boľavých päťách. Tieto metódy vtedy zažil aj on. „Prikázali mi klaknúť si na stoličku a pritom ma tĺkli gumeným obuškom najskôr do chodidiel a potom do hlavy rukami,“ hovoril.

Brutálne vyšetrovanie sledovalo iba jediný cieľ — človeka celkom zlomiť. O spôsoboch vyšetrovateľov v ich procese hovorí aj neskoršia správa z inšpekcie ministerstva vnútra z 18. decembra 1955, spomínajú sa facky, kopance aj to, ako jednému z ďalších zaistených, Martinovi Kavickému, spôsobili na tvári hlbokú tržnú ranu, keď ho vyšetrovatelia udreli popolníkom do hlavy.

Jánovi so zvrátenou radosťou prikladali aj pištoľ k spánku. Stačí iba moment, okamih.

„Viete, keď vám zbraň priloží k hlave... Dnes viem, že by si to asi nebol dovolil, aby ma tam zastrelil... Ale vtedy som bol mladý človek, ktorý nevedel, čo si má o tom všetkom myslieť,“ hovoril Ján Zeman po dlhých rokoch.

V atmosfére bezprávia, ktoré zažíval, však boli preňho zo strany vyšetrovateľov najťažšie zmienky o manželke. Hneď po zatknutí ich rozdelili a on netušil, aký bol jej ďalší osud.

„Najhoršie bolo, keď sa vyhrážali, že ublížia mojej manželke, že jej urobia niečo zlé, že z nej urobia prostitútku,“ hovoril Ján. Najviac ho vtedy trápilo, čo prežíva ona.

Kolotoč tvrdých výsluchov jedného dňa prerušil prichádzajúci muž. Už prvý pohľad prezrádzal, že je to človek iného rangu

a vystupovania ako surovci, s ktorými mal Ján dovtedy do činenia. Namiesto tykania a nadávok mu začal vykať.

„Veľmi vás bili?“ spýtal sa Jána.

„Áno,“ povedal mu Ján.

„Nemá zmysel zapierať, Gavenda už všetko prezradil,“ oznámil mu stroho.

Až po rokoch zistili historici, ktorí sa venovali ich prípadu, že Štátna bezpečnosť mala spolupracovníkov aj na Západe a jeden z nich, Oldřich Mihola, prezradil aj Štěpána Gavendu. Po jeho zaisťení padla celá sieť tých, ktorí mu pomáhali.

„Nechcel by som byť v koži Gavendu, čo zažil, než to z neho vytláči,“ hovoril po rokoch Ján Zeman.

Štátna bezpečnosť sa v tom čase dozvedela o mŕtvej schránke a do rúk jej padol aj ich šifrovací kľúč.

„Táto schránka bola asi dva kilometre od Myjavy na ceste smerom na Moravu v základni trigonometrického bodu, kde bola zavaraninová fľaša pod povrchom zeme a na mieste položená rozbitá fľaša, polovica tehly a doštička. Táto schránka mala krycie meno Zeus,“ písali neskôr ich vyšetrovatelia v rozsiahlych spisoch k celému prípadu.

Postupne tak zrekonštruovali aj Jánovu činnosť a správy, ktoré podával Gavendovi. Označili to vtedy jednoducho za spoluprácu s nepriateľom a cudzou mocou.

„Príkazy pre činnosť v ČSR dostával Gavenda od Drbohlava, ktorý má krycie meno Ralf, a od Bogataja, ktorý má krycie meno Robert. Bogataj za vojny slúžil v Anglii, bol vysadený ako parašutista a veliteľ Carbonu v Československu. Drbohlav tiež slúžil v Anglii. Táto spravodajská skupina podliehala a bola financovaná americkou spravodajskou službou,“ písalo sa už o čosi neskôr v tajnej „konečnej správe“ o likvidácii prípadu Athos na Slovensku z 20. augusta 1949, ako nazvala prípad Štátna bezpečnosť.

Posledná rozlúčka?

Keď ich postavili pred súd, proces nakoniec niesol Jánovo meno — nazvali ho prípad Zeman a spol. Ako hlavného obvineného a hlavu protištátnej skupiny označili Jána.

Súd sa konal za zatvorenými dverami, keďže režim vyhodnotil, že hovoriť sa tu bude o štátnom tajomstve. „Správy, ktoré boli

Ďalší manželský pár odsúdený v procese Zeman a spol. —
Viliam a Emília Šimkovci, rodičia dvoch detí

obžalovanými dodané, zakladali sa na pravde, boli zvlášť dôležité a takým štátnym tajomstvom, ktoré musí ostať utajené pre obranu štátu,“ vypovedal súdny znalec Jozef Selecký, ktorého výpoveď je zachytená aj v zápisnici z pojednávania.

Vyšetrovatelia do tohto procesu pričlenili aj technického úradníka z Považských strojární Viliama Šimka s manželkou. Ďalším, ktorého k ich procesu pridali, bol vtedajší známy motocyklový pretekár a zamestnanec zbrojovky v Novej Dubnici Pavol Kusenda. Boli to ľudia, ktorí pomáhali Gavendovi, s Jánom sa však dovedy vôbec nepoznali.

Okrem Jána súdili aj jeho kolegu Martina Kavického z myjavskej fabriky, konštruktérovi Pavlovi Haruštiakovi sa podarilo pred štátnou bezpečnosťou ujsť.

„Agent cudzej spravodajskej služby Štěpán Gavenda vo svojej špiónážnej činnosti sa neobmedzil len na výzvednú činnosť v podniku Povstroj na Myjave. Svoju činnosť rozšíril tiež na dôležité strojárne podniky v Považskej Bystrici a v Dubnici. Úlohou tejto protištátnej skupiny bolo vyzvedať a podávať správy politicko-hospodárske pre západné mocnosti. Táto skupina zvlášť sa špecializovala na vyzvedačstvo v podnikoch dôležitých na obranu štátu. Uvedené

osoby získavali informácie najmä o výrobe v zbrojných podnikoch na Slovensku a odovzdávali ich kuriérovi americkej spravodajskej služby Štěpánovi Gavendovi, ktorý bol zatknutý orgánmi Štátnej bezpečnosti v Prahe,“ hovorilo sa v obžalobe.

Prokurátor Anton Rašla si dal na celom procese skutočne záležať a niekoľkokrát žiadal pre obvinených najvyššie, exemplárne tresty. „Žiadal pre nás tresty smrti,“ spomínal Ján.

Tie nakoniec padli dva.

Keď predseda senátu Vojtech Gemeiner vyhlasoval 7. októbra 1949 rozsudok na Štátnom súde v Bratislave, nikto tomu nedokázal veriť.

Trest smrti povrazom pre Jána Zemana ako vedúceho protištátnej skupiny. Druhým odsúdeným na smrť bol Viliam Šimko z Považských strojární.

Zvyšní obvinení dostali tresty až do dvadsať rokov. Oľge Zemanovej vymeral súd trest štrnásť rokov.

„Po rokoch som sa dostal ku kópii zápisnice senátu. Celé rozhodovanie o živote dvoch ľudí a desiatkach rokov väzenia pre tých ďalších trvalo niečo vyše hodiny. Na jedného väžňa, na jedného obžalovaného to bolo asi desať minút. To svedčí o tom, že všetko bolo vopred pripravené a sudcovia vykonávali jedine prácu straníckych orgánov,“ hovoril Ján Zeman.

Plukovníka Antona Rašlu krátko po tomto procese za jeho zásluhy povýšili. „Je smutné, čo dokážu urobiť niektorí ľudia kvôli osobnému prospechu,“ hovoril aj po rokoch Ján Zeman, ktorý neskôr po páde režimu Rašlu so všetkým konfrontoval. No niekdajšiemu prokurátorovi, ktorý medzitým sám zažil politické väzenie, sa k účasti na tom celom už priznávať veľmi nechcelo.

Jánov obhajca sa po súde okamžite odvolal. Po tomto procese ako právnik navždy skončil. Mohol robiť iba robotníka a roky kopal kanály.

„Mám odložený telegram, ktorý posielal hneď po prvom súde advokát mojej krstnej mame. Ján trest smrti, Oľga štrnásť rokov. Nádej žiadna,“ spomínal Ján.

Napriek všetkému sa snažili na súde držať, nepripúšťať si, čo sa stalo.

„Všetko dobre dopadne, verím tomu, Janko,“ snažila sa vlietť Jánovi optimizmus Olinkina matka, ktorá dostala rovnako pár minút na to, aby sa mohla pred transportom do väznice rozlúčiť so svojimi najbližšími. Sama bola presvedčená, že sa pravda nakoniec ukáže a odvolanie vezme súd do úvahy.

Okresné veliteľstvo národnej bezpečnosti III
v Bratislave.

6
11

Číslo: 2958/1949.

V Bratislave dňa 8. októbra 1949.

Krajské veliteľstvo ŠTB

Bratislava.

K číslu: ./.

Zeman Ján a spol. hlavné pojednávanie u Štátneho súdu v Bratislave - hlásenie.

Prílohy: ./.

Hlásim, že dňa 6. októbra 1949 konalo sa hlavné pojednávanie u Štátneho súdu v Bratislave proti obžalovanému Jánovi Zemanovi a spol. pre § 5 z.č. 231/48 Sb.

Priebeh pojednávania sa konal neverejne.

Štátny súd vyniesol nad obžalovanými tieto rozsudky:

1. Zeman Ján, trest smrti povrazom a konfiškácia celého majetku, 20925/49
2. Zemanová Oľgy r. Sandamová 14 rokov trestnice, v. 16291/49
3. Kusenda Pavol 20 rokov trestnice, 19523/49
4. Šimko Viliam trest smrti povrazom, 20096/49
5. Šimková Emilia rod. Kolláriková 8 roky trestnice, 21640/49
6. Škopa Jaroslav 20 rokov trestnice, 20725/49
7. Pavela Ondrej bol oslobodený, 20725/49
8. Ing. Freind Mojmír 3 roky trestnice, 19244/49
9. Kavický Martin 15 rokov trestnice, 19371/49

Okresný veliteľ v službe
práp. M a r e č e k
práp. Mareň

KRAJSKÉ VELITEĽSTVO ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI V BRATISLAVE	
Došlo dňa 10. X. 1949	r. <i>l/d</i>
Čís. 25748	Prílohy <i>5</i>
Predošlé čís. 22900	Ref. <i>05-chemy</i>

J 20925

m

Správa Štátnej bezpečnosti o rozsudku v procese Zeman a spol.

„Aby ma zachránila, navštívila predsedu senátu, ktorý ju ubezpečil, že v mojom prípade nechal otvorené zadné dverka. Ona tomu verila,“ spomínal Ján Zeman. Na Najvyššom súde, na ktorom podali odvolanie, sa však ukázalo, že všetko bolo nakoniec inak.

To, čo obhajca predostrel ako poľahčujúce okolnosti — nízky vek a vysoké štátne vyznamenanie —, zobraľ Najvyšší súd do úvahy, naopak, ako priťažujúcu okolnosť.

Sudca Wagner verdikt potvrdil. Smrť. Akoby sa tým definitívne skončila nádej, že sa Ján a Oľga ešte stretnú.

Keď mladých manželov viedli zo súdu, ukázali sa aj samotní dozorcovia ako ľudia. Predtým ako manželov rozdelili, povolili im aspoň to, aby sa rozlúčili.

„Len sme sa tak objali na križovatke ciel. Bez jediného slova. Potom sa ozval dozorca — už musíte ísť,“ spomínal Ján. Zatiaľ čo Oľga skončila v ženskom väzení v Pardubiciach, Jána poslali spolu s ďalším odsúdeným z jeho procesu Viliamom Šimkom do Leopoldova. Na oddelenie, odkiaľ brali odsúdených na smrť — na výkon jeho trestu.

+ COL BLAHO IZOLIT		JANO SMRT		OLGA 14 ROKOV	
Císlo listu 31	Druh TELEGRAM Dodací č.				
Prijat	RUDOLF BLAHO ZAVOD IZOVLIT		Vypraven		
Dps- 1248 PA	MOCOV ICEUC ASLAVY		12. X. 1920		
Príjemník	Číslo	Počet slov	Den	Hod.	Služebný údaj - dopravná cesta
331 BRATISLAVA	11 122 18 10	1920	=	=	
= JANO SMRT OLGA 14 ROKOV PODANA ZIADOST O MILOST NADEJ					
MALA EDO JANO					
769 A (R. 1918)					

Telegram o rozsudku

V cele smrti bol Ján celý deň sám. Hodiny trávil len so svojimi myšlienkami. Mal čas na nekonečné prechádzky vo svojej minulosti. Iba raz denne ho v tomto putovaní vyrušila skutočná prechádzka.

Odsúdenci na smrť, ktorí netušili, koľko času im ešte zostáva, sa spolu vídali každý deň na hodinovej vychádzke. Prechádzali sa v malom kruhu. Pomaly. Monotónne dookola. Nebolo sa kam ponáhľať. Museli byť od seba vzdialení aspoň pol metra. Nepoznali svoje mená ani osudy. Iba tváre. Mali prísny zákaz spolu prehovoriť. Nikomu však do reči ani nebolo. Človek po mesiacoch úplnej samoty, keď bol utiahnutý do seba, občas uvažoval, ako znel kedysi jeho hlas. A začínal pochybovať, či po mesiacoch ticha v cele smrti nezabudol hovoriť ľudskou rečou.

Raz za čas z ich väzenského kruhu niekto vypadol. Vedeli, čo to znamená.

Takto zmizli neskôr aj mladí policajti Bernard Jaško a Pavol Kalinaj. Režim ich odsúdil za to, že do slobodného sveta vynášali tajné správy. V polovici februára ich presunuli do bratislavskej krajskej väznice a 17. februára 1951 nadránom ich obesili.

Kto bude ďalší na rade? Každého v mysli trápila otázka, ktorú nikto nevyslovil. Vedeli iba jediné. Smrť si po nich chodievala predpoludním.

„Človek nikdy nevedel, kedy si poňho prídu. Počítali sme čas, kedy koho zobrali a kedy bol súdený. Lenže ukázalo sa, že ani to nebolo žiadne pravidlo. Lebo na smrť už zobrali aj človeka, ktorý bol súdený po nás. Neexistovalo žiadne meradlo. Isté bolo jedno, ak po vás neprišli nadránom, keď sa popravovalo, žijete do ďalšieho dňa,“ spomínal Ján.

Niektorí dozorcovia si vymýšľali zvrátenú zábavu. Jedného dňa prišiel takto jeden z nich predpoludním aj po Jána: „Zbalte sa, už prišiel čas, poďte...“ zavelil. Nebolo si veľmi čo baliť, a keď Ján prišiel k dverám, bachar ich so smiechom a s hrmotom zasa zabuchol.

Bolo to pre všetkých obrovské psychické vypätie. Istý starý dôstojník zomrel ešte pred samotnou popravou. Jánov spoluodsúdený z procesu Viliam Šimko tam už napísal svojim dvom deťom rozlúčkový list.

No Ján si stále nechcel a nedokázal pripustiť, že bude popravený. Pri tom všetkom ho držal práve cit k manželke. „Nie, neakceptoval

Fotografia z vyšetrovacieho spisu Štěpána Gavendu

som realitu. Stále som myslel na moju manželku, na naše spoločné roky, na to, že sa ešte spolu stretieme a budeme spolu žiť," hovoril.

Človek tu popieral nielen realitu, ale aj čas.

„Prítomnosť aj budúcnosť zrazu strácajú zmysel. Jediné, čo človeku nemôžu vziať, je to, čím kedysi žil," spomínal po rokoch.

Jeho otec bol v tom čase už americkým štátnym občanom.

Pre záchranu svojho syna Jána robil všetko. So žiadosťou o milosť písal Pavol Zeman aj komunistickému prezidentovi Klementovi Gottwaldovi. Jeho prosba však zostala bez odpovede.

V tom čase prišiel do Ameriky, na pôdu OSN ako vedúci československej delegácie aj minister zahraničných vecí Vladimír Clementis a Jánovmu otcovi sa s ním podarilo stretnúť.

„Pán Zeman, dávam vám sľub, že urobím, čo bude v mojich silách, aby som vášmu synovi pomohol," povedal Clementis Jánovmu otcovi. Len krátko po návrate ho však zatkli, odsúdili ako vlastizradcu a v roku 1952 aj popravili.

Jedného dňa sa opäť otvorili dvere na Jánovej cele.

„Zeman, oblečte sa a poďte dole," vyrušil ho jedného dňa na prechádzke po minulosti na leopoldovskej samotke hlas dozorca. V cele smrti trávil deviaty mesiac.

Náhly rozkaz vyvolával pochybnosti.

„Počkajte na Šimka,“ znela ďalšia inštrukcia. Priviedli aj Viliama, druhého odsúdenca z ich spoločného procesu. Prichádzal na miesto celkom pomaly a z tváre sa mu dalo čítať ako z veľkej knihy.

Doma ho čakala manželka aj malý syn. Bolo to predpoludním a on už nepochyboval, že prišiel deň, keď aj ich odvedú na popravu.

„Tak poďte ďalej, vy obesenci,“ oslovil Jána a Viliama Šimka poručík Jozef Michalík, ktorý bol v tých časoch riaditeľom leopoldovskej väznice.

Vedľa neho už stál predseda prvostupňového Štátneho súdu doktor Bedrna.

Bol to človek, ktorý sa stihol podpísať pod niekoľko trestov smrti. S chladnou tvárou a celkom pomaly začal čítať úradný dokument. Dal si záležať na každom jednom slove. „Prezident Československej republiky, užívajúc svojho práva udeliť milosť vo veciach trestných...“

V slabých chvíľach Ján prestával veriť, že je ešte možný akýkoľvek zázrak.

„... prepáčil svojim rozhodnutím z 25. septembra trest smrti uložený im Štátnym súdom v Bratislave 7. októbra 1949 a stanovil im náhradný trest odňatia slobody na doživotie.“

Doživotie! Aká potešiteľná správa! Z oboch odsúdených padla veľká ťažoba.

„Bol to pre nás obidvoch veľmi významný okamih. Predsa znova ožila nádej, že sa ešte stretne so svojimi rodinami,“ spomínal. Uvedomoval si, že mali obrovské šťastie.

Až neskôr sa dozvedel, že za milosťou komunistického prezidenta bola obrovská snaha jeho otca, v tom čase už amerického štátneho občana, ktorý sa s prosbou o pomoc obrátil na amerického konzula v Československu.

A rovnako až po rokoch sa Ján dozvedal, aké tragické boli osudy niektorých jeho priateľov a známych, ktorí s ním chceli bojovať proti tomuto režimu.

Mladý konštruktér Pavol Haruštiak z myjavskej fabriky v roku 1949 unikol Štátnej bezpečnosti a dostal sa za hranice, do slobodného sveta. Veľmi sa chcel vrátiť ešte po svoju manželku. Jeho príbeh sa však skončil na hranici v Petržalke, kde ho v júni 1951 rozstrieľali. Jeho telo zahrabali do neoznačeného hrobu pri hranici. A manželka Pavla Haruštiaka, ktorá naňho čakala, sa o jeho osude dozvedela až po Nežnej revolúcii.

Nešťastne skončil aj tvrdý chlapík a dobrodruh, agent-chodec Štěpán Gavenda, ktorý Jána priviedol k odboju. Štěpán vždy pôsobil, že ho len tak niečo nezlomí. A bolo to tak. Hoci sa mu podarilo ujsť z prísne stráženého leopoldovského väzenia a opäť sa zapojiť do činnosti proti režimu, neskôr ho znova chytili. A 28. júna 1954 ho v pražskej väznici na Pankráci popravili.

V táboroch a za mrežami — spolu v myšlienkach

Po tom, ako Jánovi oznámili, že mu trest menia na doživotie, putoval prvým transportom politických väzňov do Jáchymova. Chcel dať čo najskôr vedieť Olinke túto radostnú správu. No k väzňom bol režim neúprosný. Nemohol napísať jediný list. Veril, že sa k nej tá dobrá správa dostane a ona sa už nebude preňho trápiť. Do pracovných táborov cestovali natlačení v nákladných vagónoch. Jedného zo spoluväzňov, Jožka Černáka, známeho búrliváka, dokonca priviazali vo vagóne okovami pre dobytok. „Bol to tvrdý chlap. Keď mu chcel dať sudca trest štrnásť a pol roka, on sa na súde ohradil, nech to rovno zaokrúhli na pätnásť, že sa mu to bude lepšie počítať. A skutočne, dostal ešte pol roka za urážku súdu,“ dodával Ján Zeman.

Po krátkom pobyte v Jáchymove sa ocitol v tábore Vojna v Příbrame. Zišli sa tam viacerí z niekdajších odsúdencov na smrť — Živodar Tvarožek či Dušan Slávik, no bol tu s ním aj jeho spoluodsúdený z ich procesu Viliam Šimko. Stretol sa tam však aj s bývalým hokejovým majstrom sveta Augustínom Bubníkom. Hoci ich tu čakala otrocká práca, bol rád, že už nie je medzi štyrmi stenami. Po rokoch hovoril, že sa po príchode cítil ako na Klondiku.

„Viete si predstaviť, že ste na malej samotke, ubehne štyridsaťosem hodín a naraz sa ocitnete tristo metrov pod zemou?“ spomínal na pocity prekvapenia, ktoré prežíval. Najskôr robil zámočníka, neskôr aj napriek svojej nízkej hmotnosti lamača.

„Bolo tam viac riskantných momentov, no asi mi bolo súdené všetko prekonať a vrátiť sa odtiaľ živý a zdravý,“ hovoril Ján Zeman. Našiel sa tam však jeden dobrý človek, civil, ktorý sa nebál. A pomohol Jánovi načierno prepašovať von aspoň jediný list. Ján napísal Olinkiným rodičom. „Aby aspoň vedeli, čo so mnou je, kde som,“ spomínal Ján. Z Jáchymova mali Jána čoskoro presunúť naspäť do kamennej väznice. Väzňov vtedy transportovali cez Pardubice,

kde v tom čase väznili aj Olinku. A on sa rozhodol poprosiť veliteľa transportu, či by ju nemohol aspoň na chvíľku vidieť. Neveril, že sa to stane, no prísny veliteľ povolil. Stretli sa len na pár minút v návštevnej miestnosti.

„Len sme sa na seba pozreli a rukami sa dotkli tej sieťky, ktorá nás oddeľovala,“ hovoril. Bol to okamih, z ktorého žili obaja ešte roky.

V Leopoldove, kam Jána vrátili z Jáchymova, už panoval pre politických väzňov zostrený režim.

„Vo väznici urobili ostreľovacie pásmo a strážne veže. Mnohí z väzňov, ktorí prežili aj nacistické väzenia, ho nazývali slovenský Mauthausen,“ spomínal. Najmä väzni umiestnení v samotkách, v budove, ktorá sa medzi väzňami nazývala nová samoväzba, boli vystavení neľudskému zaobchádzaniu.

Nemali žiaden styk s rodinou a trpeli veľkým hladom.

„Dozorcovia sa bavili tým, že keď sa im niečo nepáčilo, nariadili tam robiť drepy a nahlas ich počítať. Boli tam väzni, ktorí dlhý čas neopustili celu. Hostia nových samotiek boli mnohí straníci, ktorí sa nepáčili Štátnej bezpečnosti. Aj generál Rašla tam o čosi neskôr okúsil na vlastnej koži prostredie, kam sám posielal politických väzňov,“ spomínal Ján Zeman.

Komunistickí súdruhovia tu však zorganizovali stretávku aj s dôstojníkom zo západného odboja. V Leopoldove sa stretli mnohí vojaci, ktorí bojovali proti nacizmu na Západe.

Z väzňov umiestnených v „novej samoväzbe“ vytvorili pracovné komando. V skupine, kam na prácu prideliť Jána Zemana, bola vybraná spoločnosť.

Slávny československý maršál Karel Janoušek pomáhal počas druhej svetovej vojny v boji proti Hitlerovi organizovať československé jednotky v britských kráľovských perutiach. Komunistický režim ho vo vykonštruovanom procese odsúdil na osemnásť rokov. Keď sa odvolal, dostal ešte rok navyše.

Ďalším členom bol bývalý legionár z prvej svetovej vojny a veliteľ pražského povstania proti nacistom z roku 1945 Karel Kutlvašr. Komunisti ho odsúdili ako vlastizradcu na doživotie.

„A tak sme spolu s Karlom Janouškom a Karlom Kutlvašrom betónovali základy. Od nevidím do nevidím. Zima bola, pravda, bola jeseň, tak to oblečenie bolo chatrné. Tak sme si obaľovali nohy aj chrbát vrecami od cementu, dávali sme si to aj pod kabátec,“ spomínal Ján Zeman, ako sa snažili poradiť si aj v provizórnych podmienkach.

Boli vtedy len kostry obalené kožou. Väzni tam trpeli výraznou podvýživou. Denná dávka chleba pre jedného bola malá ako ženská päšť.

Lenže informácie o hrôzostrašných pomeroch vo väznici začali prenikať von.

Zásluhu na tom mali lekári z ošetrovne, doktori Jirka Krbec a Ján Schmidt, ktorí tajne podali von správu o podmienkach, v akých tam žijú politickí väzni. Do Leopoldova nakoniec prišla ministerská kontrola. Vypočúvanie väzňov sa udialo bez prítomnosti dozorcov.

„A potom došlo k tomu, že nám povolili — kto mal peniaze, mohol si dať kúpiť chlieb. Dopadlo to tak, ako sme sa potom dozvedeli, že v okolí Leopoldova vôbec nebolo chleba. Lebo každý, kto mal peniaze, objednal si nie jeden, ale aj dva-tri chleby a viete si predstaviť, aký to bol nápor pre pekárne,“ usmieval sa po rokoch Ján Zeman. Pre mnohých bola aj táto maličkosť mimoriadne dôležitá.

Hoci on sám mal sotva päťdesiat kilogramov, viac ako po kúsku chleba vtedy túžil po tom, aby mohol manželke dať o sebe vedieť a napísať jej pár riadkov. Napísať jediný list alebo od nej jediný list dostať. To však mali prísne zakázané. Výnimky sa nepovoľovali. Korešpondencia sa neprijímala ani neodosielala. Dlhý čas tak bol so svojou manželkou iba v mysli.

Všetko sa však zmenilo až v roku 1953, keď Jána premiestnili do inej väznice, do Opavy, kde strávil ďalších šesť rokov svojho života.

„Keď sme odchádzali z toho leopoldovského väzenia, všetci väzni plakali. Od radosti. Hoci sme nevedeli, kam ideme, vedeli sme, že všade bude lepšie ako v tom Leopoldove,“ spomínal Ján.

Vo väzení v Opave — prvý list

Medzi väzňami sa pre opavské väzenie ujal aj názov Basoprojekt. Z Leopoldova a iných väzníc a táborov vtedy režim zobral inžinierov a väzňov s technickým vzdelaním, pretože tam zriaďovali nový ústav s technickým zameraním. Pracovať mal pre jednotlivé fabriky v okolí — Plzeň Vítkovice, kopřivnickú Tatru alebo Naviku.

Podmienky tu už boli v mnohom lepšie než v Leopoldove. Stalo sa tam niečo, v čo nedúfal. Zrazu mohol pracovať v odbore,

ktorý mu bol dobre známy. A aspoň tak na chvíľku zabudnúť na neútešnú realitu.

Ako sa Ján čoskoro dozvedel, za múrmi väznice v Opave, na takzvanom vývojovom technickom oddelení ministerstva vnútra, sa stretli najväčšie kapacity a najlepší odborníci v republike, ktorých poslali komunisti do väzenia vo vykonštruovaných procesoch.

Ako velezradca sa tam ocitol aj inžinier František Nušl. Bol to človek, ktorý mal povest' medzinárodne ceneného vynálezcu. Bol synom dlhoročného predsedu Československej astronomickej spoločnosti a renomovaného hvezdára, sám bol niekdajším známym motocyklovým pretekárom, československým konštruktérom motocykla Itar a niekdajším šéfom výroby leteckých motorov Walter. V Opave mal ako väzeň pracovať na vývoji automatickej prevodovky pre osobné automobily Tatra.

„Chlapci, ja som rysovadlo od školy nedržel v ruke, ako sa to robí?“ spýtal sa ich vtedy útlý päťdesiatnik. Neskôr zistili, že je to Jozef Styk, jeden z popredných predstaviteľov bývalej Demokratickej strany. Bol to človek, ktorý zohral dôležitú úlohu v protifašistickom odboji. Bolo to 30. augusta 1944, keď prečítal v povstaleckom Slobodnom vysielacom výzvu pre obyvateľstvo, aby podporilo boj armády a partizánov. A neskôr sa stal jedným podpredsedom Slovenskej národnej rady. „Bol to jediný povereník, ktorého odvieďla násilím z úradu Štátna bezpečnosť,“ hovoril Ján Zeman.

Hoci vzdelaním bol inžinier, celý život zasvätil verejnej službe, a tak sa tam musel všetko učiť odznova. Spoluväzni mu vo všetkom pomáhali. Pre viacerých z nich sa stal o polovicu starší Jozef Styk takmer otcom. Bol demokrat, homo politicus. Dlhé hodiny viedli popri práci debaty o politickom vývoji.

Ján sa tam stretol aj s legendárnym hokejovým brankárom Bohumilom Modrým.

No spoznal tam viacerých ľudí, ktorí sa stali jeho priateľmi.

Inžiniera Ervína Šestáka zobrali komunisti od manželky a troch detí. Ďalší bol Janko Sitár, spolubojovník partizánskeho veliteľa Viliama Žingora, ktorého komunisti neskôr popravili. František Suchý so svojím otcom, riaditeľom pražského krematória v Strašniciach, spisoval napriek zákazu podobne ako v časoch nacizmu aj po februári 1948 mená popravených obetí režimu a opatroval ich popol, za čo sa stal nepriateľom štátu. Práve tam našiel Ján hlboké priateľstvá, ktoré ho sprevádzali celý jeho ďalší život.

Väzenská fotografia Oľgy Zemanovej

Práve s Jankom Sitárom a Františkom Suchým tvorili nerozlučnú trojicu kamarátov, ktorá sa stretávala aj neskôr — roky po väzení.

Ako väzni, technici tu spoločne projektovali aj model banského oddelenia.

„Neskôr bolo vystavované aj v Moskve na československej priemyselnej výstave. To, čo sa tam prezentovalo ako dielo československých konštruktérov, bola práca politických väzňov. Od projektu až po realizáciu. Tento model tam budil veľkú pozornosť a potom z časopisov sme sa dozvedeli, že sám Chruščov si zasadol za jeho ovládacie kreslo,“ pousmial sa neskôr Ján Zeman.

Nielen vďaka odbornej práci, ktorú mal rád, občas zabúdal na politické väzenie. Opava v Jánovom prípade zohrala aj inú zaujímavú úlohu. Práve tam prišla chvíľa, na ktorú tak dlho čakal — a on mohol po dvoch rokoch napísať manželke prvý list.

Bol rozrušený a opäť cítil radosť, keď jej mohol napísať aspoň pár riadkov. Ako na ňu myslí. A nemá sa oňho báť. Čoskoro prišla zo ženského väzenia v Pardubiciach aj Olinkina odpoveď, ako ju jeho list potešil, ako zasa ona myslí na Jána. Má dávať na seba pozor. A verí, že zasa príde okamih, keď sa stretnú.

To Jánovi dodalo nové sily.

Keď sa Olinkina mama dozvedela, kde Ján je, prišla hneď za ním. „Chudera tá jej mama, to bola statočná osoba. Teraz si predstavte, chodila na návštevy Olinky, chodila za mnou... A keď som bol v Opave, to jej zobralo skoro celý deň, kým sa tam vlakom dostala. Návšteva trvala pätnásť minút. Tak som jej povedal, aby nechodila,“ spomínal Ján Zeman, ktorý nikdy nezabudol na jej slová: „Janko, keby len na minútu, ak ťa uvidím, prídem.“

A tak sa Ján dozvedal o manželke to, čo mu pre väzenskú cenzúru nemohla napísať v listoch. Medzitým ju presunuli z Pardubíc do ženskej väznice v Želiezovciach, kde boli mimoriadne ťažké podmienky.

A hoci vo väzení bola korešpondencia obmedzená, ich listy naprieč republikou postupne pribúdali. Písali si celé roky a každý jeden list bol preňho sviatok. „Keď aj celé oddelenie nedostalo list, ja som vždy dostal,“ hovoril po rokoch Ján Zeman s úsmevom. Po prečítaní im však listy od blízkych vždy zobrala väzenská správa. Po rokoch mi ukázal jediný. Podarilo sa mu ho skryť do obalu rysovacieho zošita, ktorý používali pri technickej práci. Občas, keď mu bolo ťažko, čítal si jej riadky znova a znova.

Jeho manželka prežila niekoľko ťažkých komunistických väz-
níc — Ilavu, Pardubice a Želiezovce, kde prekonalala infekčnú žltáčku.
Po ôsmich rokoch Oľgu podmiennečne prepustili. Poslala Jánovi tele-
gram, no vedenie väznice mu ho nedalo. „Predstavte si, pripravili ma
takto o tú radosť z tejto správy,“ spomínal.

Jej prvá cesta zo Želiezoviec však viedla hneď za manželom —
do Opavy.

Nedokázal uveriť, že ju zasa vidí. Bola to dojímavá chvíľa.
A každý z tamojších dozorcov bol na Jánovu manželku zvedavý.

„Tie jej listy boli nádherné. Plné lásky. Keď ich čítala väzenská
cenzúra, prišli sa počas jej návštevy pozrieť, čo je to za ženu. Svojím
správaním si získala rešpekt aj u ľudí, ktorí boli na inej názorovej
strane ako my,“ hovoril Ján Zeman.

Roky bežali a ich držali listy a návštevy, ktoré sa však povoľovali
iba niekoľkokrát do roka. Z Myjavy to bola náročná cesta, no Olinka
chodievala do Opavy pravidelne, vždy, keď jej to povolili. Jeden z pra-
covných referentov, ktorý dohliadal na ich návštevy a dobre vedel,
že Ján je slušný človek, prejavil aj kus ľudskosti. Pri návšteve im vždy
doprial niekoľko minút navyše.

Lenže medzi Jánovými spolupútnikmi v Opave boli aj takí, ktorí
návštevy a dokonca korešpondenciu od svojich najbližších vytrvalo
odmietali.

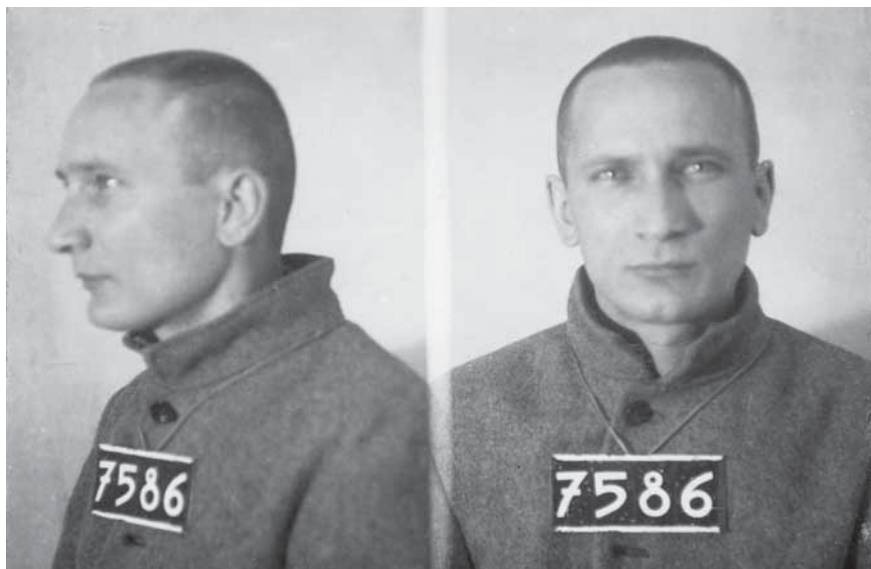
„Prečo to robíš?“ pýtal sa Ján svojho priateľa, spoluväzňa, inži-
niera Rudolfa Lohonku, ktorého pre jeho vynikajúcu angličtinu na-
zývali Jeff. „Veď tým, že napíšeš list alebo prijmeš návštevu, sa predsa
proti svojmu názoru ničím neprehrešíš,“ hovoril mu.

„Nechcem písať ani sa stretávať s rodinou, nech tí bolševici
na mne nevidia slabosť.“

„On bol vo svojich názoroch tvrdý a taký skutočne zostal až
do konca,“ spomínal Ján.

V tom čase sa medzi väzňami šepkalo aj to, že niektorí z ich ka-
marátov sa nechali zlomiť a podpísali spoluprácu.

„Robili sa tam na väzňov veľké nátlaky. Jeden môj priateľ, ktorý
pracuje v Konfederácii politických väzňov v Prahe, mi napísal, že by
som bol prekvapený, keby som vedel, kto všetko z našich spoluväz-
ňov podpísal spoluprácu. Všetkých ich tam menuje. Jeden to urobil
kvôli žene, druhý kvôli deťom, tretí preto, lebo stratil vieru, že sa
to môže zmeniť. A oni, eštabáci, sa to naučili od gestapa. Robili to,
lebo potrebovali podpis toho človeka. Že s nimi bude spolupracovať,

Väzenská fotografia Jána Zemana

aby v prípade, keď sa zmení situácia, boli tí ľudia bezmocní. Aby boli nútení zabudnúť na to, za čo boli zatvorení, na svoje presvedčenie,“ hodnotil Ján Zeman všetko aj po rokoch.

Často spomínal na to, čo im pri dlhých rozhovoroch hovoril Jozef Styk, ktorý mal dlhoročné skúsenosti z verejného života a vedel mnohé predvídať.

„Povedal mi, že komunistická strana sa poistuje, ak stratí moc v štáte a bude musieť ísť do opozície. A preto robí tieto kroky. Aby ľudia, ktorí proti nim vystúpili, mohli byť svojou neskoršou spoluprácou skompromitovaní a spochybnení a tak odstránení mimo verejného diania. A dnes viem, že inžinier Styk mal pravdu. Keď si to tak zoberiete a posúdite, ako dnes vyzerá situácia. To sú tie temné nitky našej spoločnosti, ktoré stále ovládajú spoločnosť a politický život na Slovensku i v Česku,“ dodával Ján.

On stále, aj vtedy, zotrval na svojich postojoch.

„Bola to otázka zarputilosti, že ja svoj názor nezmením, neustúpim,“ hovoril.

Dalo sa vôbec uvažovať o tom, že ho niekedy prepustia na slobodu?

Z Opavy presunuli Jána Zemana do ďalšej väznice, na Mírov. Tam sa dostal pre svoju zásadovosť. Keď odchádzal jeden z jeho spoluväzňov, ktorý viedol pracovnú skupinu v Opave, odmietol prevziať jeho úlohy.

„Viete, niektorý väzeň by to rád prijal, ale pre mňa to s mojimi názormi a postojmi nebolo prijateľné,“ hovoril o svojich dôvodoch.

Vo väzení na Mírove sa stretol s neskorším komunistickým prezidentom, vtedy odsúdeným Gustávom Husákom. Keďže bol Ján skúseným technickým pracovníkom, aj na novom mieste sa s ním radili jeho spoluväzni.

„Ako mám pracovať na stroji, ako sa to vyrába? Nerád by som narobil nejaké nepodarky...“ pýtal sa ho.

Pokoreného komunistu Husáka, ktorý sa neskôr stal symbolom normalizácie, zažil vtedy Ján v celkom iných situáciách. Nebol taký hrdý, ako sa o ňom hovorí.

„Možno prežil pri väznení a vyšetrovaní ťažké časy, ale to sme prežili my všetci. Každý si však chcel zachovať nejakú dôstojnosť a ukázať — vy ste dozorca a ja som väzeň, ale nie niekto, s kým si môžete robiť, čo sa vám zachce. A Husák taký nebol,“ spomínal Ján Zeman.

Čoskoro prišli prvé veľké amnestie politických väzňov v roku 1960 aj v roku 1962. Na slobodu sa dostal Gustáv Husák aj Jánov spoluodsúdený z procesu Viliam Šimko a mnohí priatelia. Ján ešte stále zostával vo väzení.

Perspektíva, že sa dostane na slobodu, vyzerala takmer mizivo.

„Jeho názory na súčasné politické dianie nie sú správne, zastáva svoj nepriateľský postoj k dnešnému zriadeniu. Sám dodáva, že jeho názory sa doteraz nezmenili, a pokiaľ mu súd dával za vinu, že sa dopustil nejakej trestnej činnosti, toto robil zo svojho presvedčenia, a preto tiež neuznáva svoju vinu. Veľmi ľpíe na svojej manželke a hovorí, že je to jediné, pre čo v dnešnej dobe žije, lebo inak by už od života nič nemohol očakávať,“ píše sa v hodnotiacej väzenskej správe o Jánovi Zemanovi.

Zdôrazňujú, že hoci má výborné odborné znalosti aj pracovnú morálku, väzenie nespĺnilo svoj účel „prevýchovy“. „Napriek tomu sa ani za celú dobu výkonu trestu dvanástich rokov nezmenil so svojimi

Závěr komise

zájmem hlavně všechny světové technické novinky aby, jak sám udává, šel v tomto směru neustále s duchem doby. Jeho názory na současnou politické dění nejsou správné, zastává nadále svůj nepřátelský postoj vůči dnešnímu zřízení. A sám udává, že jeho názory se doposud nezměnily, a pokud jak mu soudí kládl za vinu se dopustil nějaké trestné činnosti toto dělal se svého vlastního přesvědčení, a proto také neuznává svou vinu.

Velmi lpí na své manželce a říká, že to je jediné pro co v dnešní době žije, neboť jinak by od ní vota již nic nemohl očekávat.

Závěrem možno říci, že se jedná o odsouzeného který má velmi dobrou pracovní morálku i chování. Má rovněž velké odborné znalosti a schopnosti v kovobrábění, kterému věnuje převážnou část svého času a tuto práci vykonává s láskou. Naproti tomu však je zarytým nepřitelem dnešního zřízení a v tomto se ani celou dobu 12. let výkonu trestu nikterak nezměnil, jen v tom směru, že již se svými názory/reakcemi/dnes již veřejně, se neprojevuje, jen v úzkém kruhu spoluodsouzených. Nedoporučuji kladné vyřízení žádosti.

Mírov 29. března 1962,

ppor.

*Komise se ods. Jolím molok ne-
odporuje, nek jed, pre jolima
nem ne tohod jni, of ni tohod
odborovni porovnil; kiz porovdel,
Mírov, 10. 4. 62.*

*Kpl. Slivinsky
ppor. Chalacko
mls. Kdml*

Hodnotiaca správa Jána z roku 1962 neodporúča jeho prepustenie

reakčnými názormi,“ píše sa v hodnotiacej väzenskej správe z 29. marca 1962, ktorá neodporúča uvažovať o jeho prepustení.

Lenže roky utekali a človeka dobiehali často aj vlastné pochybnosti. Od niektorých spoluväzňov počul, ako im všetko stroskotalo. Manželky sa trápili, až nakoniec za nimi prišli, že bude lepšie, ak sa rozvedú. „A viete, človek sa nemohol ani čudovať, lebo nátlak na tie rodiny bol obrovský,“ spomínal.

Má vôbec právo žiadať svoju manželku, aby ho čakala?

„Keď som videl príklady chlapcov, ktorým všetko stroskotalo, jedného dňa som manželke napísal list. Že život je teda takýto, nech na mňa nečaká. Nech si zariadi svoj život, nech sa pre mňa netrápi. Aby sa na mňa neviazala a žila ďalej. Aby z toho života ešte niečo mala. Prišla mi od nej odpoveď, že som ju prekvapil, že som také slová vyslovil a vôbec som si ich dovolil jej napísať,“ hovoril Ján Zeman.

O Jánovo prepustenie Olinka bojovala, odkedy vyšla na slobodu.

Podávala žiadosti na úrady, snažila sa argumentovať, dovoliť spravodlivosti. No dlho sa nič nedialo.

Časy sa pomaly menili a nádej jej dával nový zákon, ktorý zmenil najvyšší trest na pätnásť rokov. Aj čas Jánovho uväznenia sa pomaly blížil k pätnástim rokom. Nádeje však stroskotali pre zlé posudky myjavských súdruhov.

„Olinka nakoniec odišla do Bratislavy. Tam bol na povereníctve spravodlivosti istý doktor Púčik. Spýtala sa ho, akú má nádej, že jej žiadosti vyhovejú,“ spomínal Ján Zeman.

„Pani, my sme dostali z Myjavy veľmi negatívny posudok, že znie skôr, akoby mal byť váš muž popravený, a nie prepustený,“ povedal jej. A tak sa vybrala za nimi osobne.

Obišla všetkých členov mestského zastupiteľstva v Myjave s otázkou, prečo sa k jej žiadosti o podmienené prepustenie manžela takto vyjadrili. Hoci väčšina z nich Jána ani nepoznala, opäť zaúradovalo staré komunistické jadro. Sľúbili, že to všetko opäť prerokujú.

Po niekoľkých týždňoch sa do Bratislavy vybrala znova.

„Prosím vás, pani, čo sú to za ľudia na tej Myjave?“ pýtal sa Olinky doktor Púčik pri ich ďalšom stretnutí. „Pred mesiacom poslali posudok taký, akoby mal byť popravený. Teraz akoby mal dostať štátne vyznamenanie.“

Šťastná manželka verila, že Ján sa konečne dostane na slobodu. Za to málo peňazí, ktoré vtedy mala, mu kúpila nový kabát, oblek aj tašku. Všetko poslala na Mírov.

O tom, že sa Ján s Olinkou zasa nestretnú, rozhodla obyčajná náhoda. Vo väzení vo Valdiciach práve v tom čase oslobodili väzňa, ktorý pracoval v konštrukcii, a potrebovali tam nového konštruktéra. Keď zistili, že Ján bol v Opave a mal vždy dobré pracovné výsledky, premiestnili ho.

„Chudera, žila v tom, že budem podmiennečne prepustený, povedali jej to v Bratislave. Namiesto toho sa naraz dozvedela, že ma presunuli do Valdíc. Viete si predstaviť, ako to na ňu psychicky zapôsobilo,“ hovoril Ján Zeman.

Stretnutie takmer po pätnástich rokoch

Vtedy už Ján ani nedúfal, že by ho mohli pustiť domov. V novembri 1962 ho presúvali do Valdíc. No už o tri mesiace, vo februári 1963, z ničoho nič vyhlasovali väzenským rozhlasom jeho meno. Dozvedel sa, že ide pred prepúšťaciu komisiu. Celý proces prebehol rýchlo, formálne. Po tých dlhých rokoch sa predsa len dočkal vízie, že pôjde na slobodu.

Živo si pamätal aj mladého dozorca, ktorý ho viedol z prepúšťacej komisie.

„Tak koľko toho máte odkrúteného?“ pýtal sa Jána.

„Štrnásť a pol,“ odpovedal mu Ján.

„Štrnásť a pol mesiaca, to ešte ide,“ usmial sa dozorca.

„Nie mesiaca, ale roka,“ doplnil Ján.

„Človeče, takto nevyzerá človek, ktorý si odsedel štrnásť a pol roka.“

Ďalšie prekvapenie dozorca čakalo, keď väzňovi v sklade podával balík s novými vecami. „To mi kúpila a poslala na cestu manželka,“ vysvetľoval Ján.

„Človeče, vy máte ešte manželku?“ čudoval sa dozorca. „Bol prekvapený, že manželka na mňa čaká, lebo takých manželiek nebolo veľa. Najmä pri väzňoch, ktorí mali také vysoké tresty ako ja.“

Keď vtedy vyšiel z kriminálu takmer po pätnástich rokoch do chladného februárového rána, nechcel strácať čas. „Dali mi na cestu nejaké peniaze, niečo málo, čo som mal na konte. Ja som už vtedy nevedel ani hodnotu tých peňazí. Ale ľudia, ktorých som sa pýtal, mi poradili aj to, ako sa dostanem na Myjavu. Myslím, že tam boli na takéto prípady zvyknutí,“ spomína. Cesta domov už trvala príliš dlho. Olga v tom čase pracovala v továrni na tri zmeny.

Oľga a Ján na slobode po pätnásťročnom odlúčení

Ján hovorieval, že stretnutie na slobode bolo jedným z najkrajších okamihov v jeho živote. Opäť mohli začať spoločne žiť, budovať si nový život.

Až neskôr si dopĺňal mozaiku o tom, aké to mala ťažké ona, keď sa vrátila na slobodu. „Byt sme mali krásne zariadený a všetko nám súdruhovia rozkradli,“ spomínal.

„Prosím, aby nábytok, ako aj iné bytové zariadenie bolo rozdelené osvedčeným robotníkom-úderníkom,“ písal okresný národný výbor na Myjave ešte krátko po ich odsúdení, 29. mája 1950. A tak Olinka našla na čas po príchode útočisko u svojich rodičov.

Keďže Ján sa vrátil so sedemročnou podmienkou, za akúkoľvek malú zámienku ho mohol režim znova poslať za mreže. „Oni si stále mysleli, že človek vyjde z väzenia zlomený psychicky, fyzicky o barličkách. A ja som sa stále snažil nespĺňať ich pranie,“ spomínal na týždne a mesiace vo svojom rodisku.

Boli to časy, keď sa ukazovali charaktery. Mnohí ľudia na Myjave si príbeh manželov, ktorých takmer na pätnásť rokov rozdelil komunistický režim, dôverne pamätali. Keď išiel po ulici, našli sa aj takí, ktorí radšej prešli na druhú stranu cesty. No boli mnohí, ktorí s nimi súcitili.

Ján sa po čase zamestnal ako technik, Oľga v škole ako sekretárka riaditeľa.

Hoci už nemali vlastné deti, akoby sa nimi stali synovec Jaroslav a neter Anička, s ktorými radi podnikali výlety či chodili do cukrárne. Popritom občas cestovali z Myjavy do Martina, kde sa po väzení zamestnal jeho priateľ Jozef Styk. Pracoval ako kurič v psychiatrickej liečebni, no nakoniec ťažko ochorel. S Olinkou ho vídali do posledných chvíľ aj v nemocnici — zomrel v roku 1965 po ťažkej chorobe a Ján ešte často myslel na jeho slová a vracal sa k nim.

Ešte koncom šesťdesiatych rokov, keď sa režim uvoľnil, pozval Jána na návštevu Spojených štátov jeho otec. V roku 1970 manželia požiadali o vycestovacie doložky. Na svoje veľké prekvapenie sa ich dočkali a navštívili vtedy aj svoju širokú rodinu.

Zvítali sa s otcom a Ján stretol aj dvoch svojich bratrancov, ktorí sa za oceánom uchytili ako nadaní konštruktéri. Prvý, Palko Zeman, sa stal významným konštruktérom helikoptér najskôr vo firme Vertol a potom Boeing. Druhý bratranec Richard Searing pracoval ako technik na konštrukcii lunárneho modulu a počas letov rakety Apollo v riadiacom centre v Houstone.

„Dostal som sa dokonca tam, kde projektovali model lunárneho modulu, bol to úplne iný svet,“ hovoril Ján Zeman.

Nikto si nemyslel, že manželia, obaja politickí väzni, sa krátko po okupácii ešte vrátia domov.

„Prečo sa vraciaš do krajiny, ktorá ťa na toľko rokov nespravodlivo uväznila?“ pýtali sa ho neveriacky jeho dávni spolužiaci, ktorí emigrovali už po nástupe komunistov.

„Ak presvedčím aspoň jedného či dvoch ľudí o správnosti svojich myšlienok, malo to všetko svoj zmysel,“ hovoril im Ján.

Preňho to však bola aj otázka zodpovednosti.

„Predstavte si Olinkinu mamu. Roky navštevovala dvoch ľudí vo väzeniach po celej republike a po tom všetkom, čo pre nás spravila, sme ju mali nechať samu?“ pýtal sa.

On sa rozhodol zostať aj preto, aby bol pre súdruhov výkričníkom.

„Urobili sme to vtedy s vedomím, že človek musí dokázať odmietnuť nejakú výhodu, aby nezmenil svoje presvedčenie. Preto hovorím, že jedine v takýchto podmienkach sa kryštalizujú skutočné charaktery ľudí. Ak na človeka nedoľahne bieda, utrpenie, násilie, nikdy neviete, čo v ňom je,“ hovoril. Obaja verili, že neslobodný režim raz padne a ešte príde niečo lepšie.

Rok 1989 prežívali s nádejami a Ján Zeman stál so svojimi priateľmi, politickými väzňami, ktorí sa s ním kedysi zapojili do odboja, aj pri vzniku Verejnosti proti násiliu na Myjave.

„Ten rok tisícdeväťstoosemdesiatdeväť, to je tak, ako keď sa človek ponorí a vynorí a môže sa nadýchnuť čerstvého vzduchu. Ale zostávajú zmiešané pocity. Najhoršie je to, že politickí väzni a ľudia, ktorí mali právo viesť tento štát k demokracii, boli už mnohí duševne vyčerpaní. Využili to ľudia, ktorí už nie sú členovia strany, oni sa už k tej strane nehlásia, ale predsa ten duch tam existuje. To ich myslenie, tá ich nenávisť ešte žije,“ hovoril jeden z najdlhšie väznených politických väzňov v Československu.

On sa uznania za svoj príbeh dočkal až po Nežnej revolúcii. Pri štvrtstoročí od týchto udalostí ho medzi piatimi vybranými bojovníkmi za slobodu — Jaroslavom Fabokom, Alexandrom Bachnárom, Agnešou Kalinovou in memoriam a Marcelom Strýkom in memoriam — vyznamenal prezident Andrej Kiska.

Preňho však najviac znamenalo ocenenie, ktoré získala jeho manželka. Bolo jediné. Pri deväťdesiatom piatom výročí jej narodenia ju ocenil Ústav pamäti národa — už in memoriam.

Hovoril, ako si vážil, že mu ani slovom nevyčítala, čo kedysi museli prežiť. Často som sa ho pýtala, či to všetko neľutuje.

„Keď tak človek o tom všetkom rozmýšľa, je to osud, ktorý je človeku daný a či chce, alebo nechce, musí ho naplniť. To keby som neurobil to alebo keby som sa rozhodol tak, to keby je na každej tej križovatke života. Ja si osobne myslím, že nie je dôležité, koľko toho človek urobil, ale je dôležité, že sa odhodlal to robiť,“ hovoril.

Aj v posledných rokoch sa k manželke v myšlienkach stále vracal. Začal písať spomienky na ich spoločný príbeh, ktoré však už zostali nedokončené.

Prežili spoločne ešte niekoľko krásnych rokov. Až postupne sa Ján Zeman dozvedal, že väzenie sa veľmi vážne podpísalo na jej zdraví. Olga sa odtiaľ vrátila ťažko chorá a zdravotný stav sa jej rokmi stále zhoršoval.

„Choroba nakoniec nad ňou zvíťazila, a keď mala šesťdesiatdeväť rokov, zomrela. Mne zostali iba spomienky na tých pár krásnych rokov,“ hovoril, keď listoval v starých čiernobielych fotografiách.

